

Rett og urett

Spalten omhandler juridiske forhold av betydning for leger. Ideer og innlegg sendes tidsskriftet@legeforeningen.no

Leger i vitnerollen

I rettssaker skal vitner bidra til å opplyse de faktiske sidene av en sak. For leger i vitnerollen gjelder mange av de samme rettskravene som til sakkyndige: Leger må opptre forsvarlig og overholde kravene om taushetsplikt.

Leger benyttes ofte som sakkyndige overfor forvaltning, tilsynsmyndigheter og domstoler (1). I to tidligere artikler i Tidsskriftet er generelle forhold ved bruk av lege (og annet helsepersonell) som sakkyndige og domstolens bruk av slike sakkyndige omtalt (2, 3). Når en lege er oppnevnt som vitne, har vedkommende en noe annerledes rolle enn som sakkyndig, men disse rollene har likevel klare likhetstrekk (1). Hovedforskjellen er knyttet til at sakkyndige skal benytte sine faglige kvalifikasjoner til å avgi en vurdering i henhold til et mandat (2, 3), mens vitner skal bidra til å opplyse de faktiske sidene av en sak. For både sakkyndighetsrollen og vitnerollen gjelder mange av de samme rettskravene. Helsepersonell må opptre forsvarlig (jf. helsepersonelloven § 4) og må overholde kravene til informasjonsbehandling (taushetsplikt m.m., jf. helsepersonelloven kapitlene 5, 6 og 7).

Når leger avgir vitneprov, innebærer det som regel at det skal gis en forklaring om egne erfaringer og observasjoner i fortid – hva vedkommende har sett, hørt osv. Vitner har ikke plikt til å foreta faglige vurderinger, med det unntak at de i en viss utstrekning plikter å forklare seg om faglige vurderinger de selv har gjort i saken tidligere. Dersom en lege som vitne blir bedt om å uttale seg om hvordan vedkommende ut fra sin spesielle fagkunnskap nå vurderer et forhold i saken, er det aktuelt at vedkommende ber om å bli oppnevnt som sakkyndig. Legen får da en annen rolle (og en annen honorering).

Etter loven har man formelt sett ingen plikt til å ta imot oppdrag som sakkyndig. Et vitne har, med visse begrensninger, plikt til å forklare seg med mindre taushetsplikten er til hinder for dette. Mens sakkyndige skal være til stede under hovedforhandlingen, skal vitner som hovedregel ikke være til stede under hovedforhandlingen før de selv har avgitt forklaring i retten.

Legers taushetsplikt som hinder

Verken i straffesaker eller i sivile retts tvister har retten adgang til å motta taushetsbelagt informasjon. I straffesaker kan det heller ikke under etterforskningen tas «beslag» i opplysninger som innebærer taushetsplikt, for eksempel i pasientjournaler.

Som vitner må leger påse at det foreligger rettsgrunnlag for å fravike taushetsplikten før det gis forklaring. I motsatt tilfelle kan ikke legen avgi uttalelse. Det mest praktiske grunnlaget er at den personen som opplysningene gjelder, har avgitt samtykke til at helsepersonell kan gi opplysningene (jf. helsepersonelloven § 22). Restriksjonene på å motta taushetsbelagt informasjon i straffesaker fremgår av straffeprosessloven §§ 118 og 119. I sivile saker fremgår tilsvarende restriksjoner av tvistemålsloven §§ 204 og 205.

Retten har også en selvstendig plikt til å påse at det ikke blir gitt taushetsbelagt informasjon, jf. tvistemålsloven § 211 (tilsvarende gjelder i straffesaker). Dersom en lege har mottatt opplysninger som offentlig tjenestemann, for eksempel som ansatt i Sosial- og helsedirektoratet, er vedkommende underlagt den forvaltningsmessige taushetsplikten (jf. forvaltningsloven §§ 13 f). Det er i samme lov inntatt en bestemmelse om at vedkommende fagdepartement kan beslutte at taushetsplikten skal tilsidesettes i en konkret rettssak. Dette forutsetter en avgjørelse som er basert på en søknad fremsatt overfor departementet. Departementet har imidlertid ikke fullmakt til å tilsidesette den taushetsplikten helsepersonell har som behandlere (jf. helsepersonelloven § 21). Tilsidesettelse av denne taushetsplikten må baseres på samtykke fra den personen som opplysningene gjelder, eventuelt på andre unntak i loven og legens skjønn. Det fremgår av prosesslovgivningen at dersom det bare ønskes forklaring om

spørsmål som et vitne ikke kan svare på uten tillatelse eller samtykke, bør vitnet som regel ikke kalles inn så lenge tillatelse eller samtykke ikke er gitt (jf. tvistemålsloven § 203 og straffeprosessloven § 126).

Dette innebærer at helsepersonell i slike situasjoner bør opplyse om at vitneoppgaven omfatter taushetsbelagt informasjon og anmode om å bli fritatt fra denne oppgaven dersom taushetsplikten ikke kan tilsidesettes.

Andre krav til vitner

Retten innkaller vitner gjennom forkynning av vitnestevning (jf. straffeprosessloven § 110 og tvistemålsloven § 200). I sivile retts tvister der en part har en advokat som prosessfullmektig, sørger advokaten for å kalle inn de vitnene som parten ønsker ført, og i tilfelle for å utarbeide og forkynne vitnestevninger dersom ikke retten bestemmer annet. Retten kan også ellers pålegge en part eller dennes prosessfullmektig å sørge for innkalling av vitner som parten ønsker ført (jf. tvistemålsloven § 200).

En vitnestevning skal inneholde vitnets navn eller – dersom navnet er ukjent – en så nøyaktig betegnelse av personen som mulig. Den skal angi saken og formålet med innkallingen, domstolen, rettsstedet og møtetiden, henviser til ansvaret for uteblivelse og gi en kort forklaring om reglene for vitnegodtgjørelse. Så vidt det er mulig, bør vitner gis minst én ukes varsel. Trenger saken hurtig behandling, bør vitner så vidt det er mulig, gis minst én dags varsel.

Enhver er pliktig til å møte som vitne ved innkallelse til tingrett og lagmannsrett, både i straffesaker og i sivile retts tvister. Retten kan imidlertid frita et vitne for møteplikt dersom vitnet har mer enn 800 kilometer reise med rutegående befordringsmiddel eller 125 kilometer på annen måte, eller en tilsvarende strekning dels på den ene, dels på den andre måten, og fremmøte vil medføre uforholdsmessige ulemper eller kostnader sammenliknet med vitnets betydning for sakens opplysning. Det forutsettes at vitnet fremsetter en søknad om slik fritakelse. Dersom et vitne får fritak, kan retten

besørge fjernavhør av vitnet. Vitnet kan da pålegges å møte på et nærmere angitt sted for slikt avhør.

Retten kan også pålegge et vitne å ta med seg dokumenter eller andre ting som det har plikt til å legge frem, men for helsepersonell gjelder her begrensningene om taushetsplikt. Retten kan pålegge et vitne å «friske opp» sitt kjennskap til den aktuelle saken, for eksempel ved å undersøke registrerte regnskapsopplysninger, regnskapsmateriale, brev, dokumenter og gjenstander som det uten særlig besvær har adgang til, og å gjøre opptegnelser og ta disse med i retten. Retten kan også bestemme at et vitne som uteblir eller forlater rettsstedet uten gyldig forfall, skal avhentes til samme eller et senere rettsmøte.

Helsepersonell må som vitner forsikre retten om at forklaringene deres medfører riktighet. Før forklaring gis, spør rettens formann vitnet: «Forsikrer De at De vil forklare den rene og fulle sannhet og ikke legge skjul på noe?» Til dette svarer vitnet stående: «Det forsikrer jeg.» Vitnene avhøres enkeltvis. Som hovedordning skal ikke vitner være til stede før de har avgitt vitneforklaringen sin. Dersom en av partene begjærer det, skal imidlertid retten som regel gi et vitne tillatelse til å høre på forhandlingene dersom «vitnet styrer eller tar del i styret av partens anliggender for så vidt angår det forhold som saken gjelder» (jf. tvistemålsloven § 213). Retten kan også beslutte at en part eller andre personer skal forlate rettssalen mens et vitne avhøres dersom det er grunn til å tro at vitnet ellers ikke vil gi en uforbeholden forklaring (jf. tvistemålsloven § 214). Den som forlater salen, har imidlertid rett til å bli gjort kjent med forklaringen.

Vitnet skal forklare seg muntlig og oppfordres til å forklare hva det vet om det bevisførselen gjelder, i sammenheng så langt dette er mulig. Deretter kan særskilte spørsmål stilles. Vitnet skal anmodes om å oppgi kilden til sin kunnskap. Skal en person eller ting vises frem for et vitne til gjenkjennelse, oppfordres vitnet først om å gi en så nøyaktig beskrivelse av personen eller tingen som mulig. Vitnet kan bruke opptegnelser om tall eller annet til støtte for hukommelsen. Vitnet må opplyse hvem som har gjort opptegnelsene, når det har skjedd, og formålet med dem. Erklæring eller fremstilling som er skrevet med saken for øye, kan bare leses opp når forklaringsart krever det. Retten har et ansvar for å påse at avhøringen av vitner skjer på en måte som er egnet til å få frem en klar og sannferdig forklaring, og som tar hensyn til vitnet. Som hovedregel skal det ikke stilles ledende spørsmål eller spørsmål som ikke er relevante for saken. Slike spørsmål skal avvises dersom de likevel stilles.

Anonym vitneførsel

Hovedregelen er at all vitneførsel skal skje med full åpenhet om vitnets identitet. De senere årene har det imidlertid vært et problem med vitner som blir truet i alvorlige straffesaker. Dette har blant annet skjedd for enkelte leger, sykepleiere og ambulansearbeidere i Oslo. I straffeprosessloven er det derfor inntatt en mulighet til anonym vitneførsel i nærmere angitte saker. Unntaket kommer til anvendelse ved trusler mot vitnet og er inntatt i straffeprosessloven § 130 a. Den som føler seg truet, må stille som krav overfor politi og påtalemyndighet at han/hun sikres anonymitet.

Sakkyndige vitner

Sakkyndige vitner står i en mellomstilling. Dette er personer som ikke er oppnevnt av retten som sakkyndige, men som en part fremstiller for retten til avhøring som sakkyndige. Forsvareren for en som er siktet eller tiltalt for en forbrytelse, kan benytte sakkyndige vitner (private sakkyndige) som bevis. Det samme kan gjøres i sivile saker. Sakkyndige vitner er typisk siktedes egen lege eller en som av andre grunner ikke kan oppnevnes som sakkyndig. Når retten avslår å oppnevne nye sakkyndige fordi den anser saken tilstrekkelig opplyst, kan siktede i stedet ønske å føre en person som sakkyndig vitne.

Et sakkyndig vitne benyttes for å redegjøre for egne erfaringer og faglige vurderinger. Det kan for eksempel dreie seg om en lege som er siktedes behandler, og som retten på grunn av denne tilknytningen ikke oppnevner som sakkyndig. Et sakkyndig vitne forklarer seg etter de samme reglene som andre vitner, men kan – på samme måte som oppnevnte sakkyndige – være til stede under hele rettsforhandlingen.

Godtgjøring til vitner

Regulære vitner har ikke rett til godtgjørelse, men kan få dekket utlegg og tapt arbeidsfortjeneste i den utstrekning det finnes rimelig (vitneloven § 5). Oppnevnte sakkyndige har derimot rett til godtgjørelse for sin tjenestegjøring etter nærmere regler (jf. vitneloven § 10 og reglene i salærfor-skriften).

Anne Kjersti Befring

anne.kjersti.befring@legeforeningen.no
Den norske lægeforening
Postboks 1152 Sentrum
0107 Oslo

Litteratur

1. Befring AK, Ohnstad B, Grytten N. Jus for leger. Oslo: Høyskoleforlaget, 2002.
2. Befring AK. Legen som sakkyndig. Tidsskr Nor Lægeforen 2004; 124: 1270–1.
3. Befring AK. Domstolenes bruk av leger som sakkyndige. Tidsskr Nor Lægeforen 2004; 124: 1413–4.